

Kaltenecker Emese:

Katona Magda: A soknemzetiségű Afganisztán

Bíró Family Könyvkiadó, 2002
327 oldal, irodalomjegyzékkel
tartalomjegyzék és tárgymutató nélkül

Három év telt el azóta, hogy az Amerikai Egyesült Államok megdöntött egy – a maga nemében rendkívül különleges – rendszert, a tálib rezsimet. E mozgalom tagjai, a tálibok elsősorban az iszlám nevében hozott radikális intézkedésekkel keltettek hírt a nagyvilágban:

betiltották a tévét és mozikat, a férfiak számára kötelezővé tették az ökölhosszúságú szakáll viselését, a nőknek megtiltották, hogy dolgozzanak, vagy hogy az egész testet befedő lepel, a burka nélkül lépjenek ki az utcára. Lerombolták a világörökség részét képező több tízméteres Buddha-szobrokat, hagyták, hogy az ország egy hatalmas mákmezővé váljon, és megmagyarázhatatlan módon ragaszkodtak a világ első számú terroristájának tartott Uszama Bin Ladinhoz.

A tálib uralom azonban Afganisztán történetének csak egy kis szeletét érinti, és a hírekből ritkán kapni választ arra, hogy milyen körülmények játszottak szerepet a mozgalom megjelenésében. Mi történt az országban a tálibok megjelenése előtt? Melyek azok az egzotikus nevű népcsoportok, amely a világ talán legszegényebb országát lakják? Milyen körülmények között éltek ezek az emberek, és miként próbálták kihasználni a nagyhatalmak Afganisztán stratégiai fekvését és sebezhetőségét? Hogyan született a tálib mozgalom, milyen rejtélyes szálak fűzték össze a tagjait, és miért tartottak ki a tálibok a végéig az Al-Kaida terrorszervezet és annak vezetője mellett?

* Kaltenecker Emese Kolozsváron élő orientalista. Elérhetősége: kalteneckeremese@freemail.hu.

Ezekre a kérdésekre kínál részben választ Katona Magda, aki meg is fogalmazza a könyv utószavában: „A könyv annak ellenére, hogy sok adatot és tárgyi ismeretet tartalmaz és közvetít korántsem törekszik a teljesség igényére, inkább elgondolkoztatni szeretne, mintsem lexikális ismereteket közvetíteni, vagy történelemkönyvet helyettesíteni.”

A laikus olvasó számára talán ez utóbbi lehet a legfontosabb: nem történelemkönyvet tart a kezében, amely lineárisan haladva az államalapítástól fogva elvezet minket napjainkig. A munka, amelyben valószínűleg összeillesztésre kerültek Katona Magda korábban önállóan is megjelent rövidebb munkái, nem alkot egyetlen nagy gondolati egységet, hanem Afganisztán egyes jellegzetességeit és problémáit tárja fel. Az egyes fejezetek különböző jelenségeket járnak körül. A második és a harmadik fejezet a több tucatnyi etnikum bemutatását kísérli meg. A negyedik fejezet, amely „A tradicionális agrárviszonyok” címet viseli, inkább az országra jellemző tulajdonviszonyokat és társadalmi közösségeket elemzi. Bár nem tudni, hogy a leírt állapotok mennyiben változtak meg az elmúlt 25 év polgárháborús viszonyaiban, a kérdés óriási fontossággal bír az országban, hiszen a lakosság kb. 85 százaléka ma is az agrárszektorból él!

Az ezt követő részek – bár különböző címeket viselnek – nyújtják leginkább azt, amit egy történelemkönyvtől várnánk. Gyakorlatilag 1919-től fokozatos és egyre alaposabb bevezetést kapunk Afganisztán politikatörténetébe, megismerkedve az afgán nacionalizmussal, a modernizációs kísérletekkel, a baloldali rezsim megjelenésével és a polgárháború kiteljesedésével. Akit az aktualitások érdekelnek, az szintén nem marad olvasnivaló nélkül: a könyv negyede (majd száz oldal) a tálib mozgalom jelenségével foglalkozik, s őt néhány oldal még a fundamentalista rendszert követő békefolyamatnak, és a Hamid Karzai (helyesen: Karzaj) által vezetett átmeneti kormánynak is jutott.

Katona Magda vitathatatlanul igen tájékozott Afganisztán témájában, és az elmúlt időszakban is több alkalommal olvashattunk tőle hosszabb rövidebb munkákat (elsősorban napilapok, illetve szűk terjesztésű szaklapok hasábjain).

A könyv információgazdasága egyszer űen zavarba ejtő: az etnikumok felsorolásakor kitér olyan csoportokra is, amelyekből már csak öt-tízezen élnek; a legnagyobb etnikum (a pastunok) bonyolult törzsi kapcsolódásait, szintjeit és elnevezéseit is részletesen feltünteti. Az olvasás során - mintegy mellékesen - bepillantást nyerünk a Beludzsisztán-kérdésbe, a szomszédos Pakisztán történetébe és az iszlám fundamentalizmus főbb irányzataiba. Úgy tűnik Katona Magda mindent és mindenkit ismer Afganisztánban, nem maradhatunk le semmiről.

E hihetetlen tartalmi gazdagság értékét sajnos nagyban csökkenti a könyv strukturátlansága (vagy túlzott strukturálása). A szerző ugyanis (talán a korábbi részpublicációk jellegéből adódóan) mindenhol megtartotta és alkalmazta a tartalmi szintek strukturálását, így nemcsak a fejezetcímek vannak számozva, hanem azon belül az alcímek, sőt az „al-alcímek” is, amely esetenként összezavarhatja az embert. Alkalmanként még az a kétely is felmerül az olvasóban, hogy látta-e szerkesztő (vagy lektor?) a szöveget, hiszen másképp hogy történhetett meg, hogy a második és harmadik fejezet gyakorlatilag ugyanarról szól (etnikumok bemutatása), két XI. fejezet van (bár a tartalmuk eltér), és meglepően sok a helyesírási hiba (nem nyomdai hiba!). Nem következetes a munka a nevek átírásánál (hol Party, hol Párt), és olvasás közben olyan érzése van az embernek, hogy ismétlésbe botlott és bizonyos részekkel már találkozott korábban.

Hullámszik a tudományos publikációknál oly fontos hivatkozások mértéke. A könyv első 240 oldalára majd ötszáz hivatkozás jut. Az utolsó két fejezetnél viszont (a tálibok megjelenéstől a Karzaj-korszakig) mindössze tizenegy hivatkozást találunk 76 oldalon, pedig ez a legaktuálisabb rész, itt a legbőségesebb a hozzáférhető irodalom.

Azért is szükség lett volna több hivatkozásra, mert a könyv számos meglepő, a jelenlegi tudományos konszenzussal szemben álló kijelentést tesz a könyvben, mely állítások azonban a „levegőben lógnak”, hiszen semmilyen hiteles (vagy akár bármilyen) hivatkozással nincsenek alátámasztva. A példa kedvéért megemlítek a szerzőtől néhány ilyen meglepő állítást:

- Katona Magda a könyvében azt írja (és számos más írásában is többször állította már), hogy 1929-ben az afgán uralkodó (Amanullah) ellen felkelést vezető Habibullah Kalakani a szovjet titkosszolgálat pártfogoltja volt. Bár természetesen ezt a lehetőséget nem lehet kizárni, Katona Magda azonban ezen állítása alátámasztására semmilyen hivatkozást nem jelöl meg. Kíváncsi lennék, hogy a szerző mire alapozza ezen információját. A szakirodalom ugyanis éppenséggel brit titkosszolgálati háttérrel tulajdonít Habibullah Kalakaninak, és bár erre sincs egyértelmű bizonyíték, mindenesetre a szakirodalomban széleskörűen emlegetik ezt a kapcsolatot. (A szakirodalom szerint egyébként Habibullah Kalakanit éppen üldözték a szovjetek, mivel egy ideig részt vett a közép-ázsiai szovjetellenes felkelésben.) Akárhogy is volt, egy mértékadó műnek, illetve szerzőnek a saját munkájában ismertetnie kellene a tudományos konszenzust, illetve azt, hogy egy kérdés milyen interpretációkban él a történelemtudományi köztudatban. Egy hivatkozás nélküli, „ex cathedra” jellegű kijelentés önmagában hiteltelennek tűnik, különösen akkor, ha az teljesen ellentmond

az eddigi ismereteknek. (Katona Magda történelemszemlélete egyébként igen leegyszerűsítőnek tűnik: szerinte az afganisztáni tadzsikok az oroszok /szovjetek/ befolyása alatt álltak és állnak, míg a pastuk a brit, majd amerikai stb. érdekek megjelenítői.)

- Katona Magda a könyvében azt is írja (és számos más írásában is többször állította már), hogy az 1978-ban Afganisztánban végrehajtott kommunista puccs teljesen spontán módon történt, és abban a szovjeteknek semmilyen szerepük nem volt. Ez a kijelentés nem tekinthető tudományosan megalapozottnak. Kétségtárgyul viták folynak tudományos körökben a szovjet beavatkozás mértékéről, az azonban általános konszenzust élvez, hogy legalábbis közvetve jelentős volt a szovjet szerep. (Számos szerző, például egy hajdani afgán politikus /Abdul Samad Ghaus/, aki korabeli afgán titkosszolgálati jelentésekre hivatkozik azonban bizonyítékokat vonultat fel művében a közvetlen és aktív szovjet részvételre. Csak megismételni tudom: akárhogy is történt a dolog, mindenképpen indokolt lett volna egy mértékadó műben a kérdés alaposabb „körüljárása”).
- Hasonló módon rendkívül „meglepető” – és hivatkozásokkal alátámasztott – kijelentéseket tesz Katona Magda a Khalk és Parcsam frakciókról, Taraki és Amin viszonyáról, illetve a szovjetek afganisztáni bevonulásának háttéréről, vagy akár a legújabb időszak történelmére és az Al-Kaidára vonatkozóan. (Hivatkozások hiányában a kijelentések igen vitathatóak, illetve – ismerve a szerző széles tájékozottságát – szándékosan egyoldalúak.)

Teljesen szokatlan és következtelen a félkövér kiemelések alkalmazása. Van, hogy oldalakon keresztül nem találkozunk vele, és előfordul, hogy egy egész bekezdés esett áldozatul a szerző vagy szerkesztő tollának. A könyv talán legmeghökkenőbb hiányossága a tartalomjegyzék (bár egy név és tárgymutató is hasznos lett volna), amelyet egyszerűen kifelejtettek.

A fenti kritikai megjegyzések ellenére a könyv hasznos és gondolatébresztő olvasmány, nem szakértők számára azonban némileg félrevezető lehet. Nagyon egyszerűen lehet érteni a könyv utószavában szereplő, korábban is idézett mondattal, miszerint „A könyv elgondolkoztatni szeretne, mintsem lexikális ismereteket közvetíteni....” Számomra igazi inspirációt jelentett a meglehetősen sok „meglepető” állítás háttérének felderítése és a szakirodalomban való ellenőrzése, illetve a szakirodalom alapján történő cáfolata. Terveim szerint egy későbbi

munkámban Katona Magda néhány állítását részletesen is cáfolnám, illetve a felvetett kérdéseket a maguk teljességében, egyoldalúságtól mentesen szeretném majd bemutatni.

Egy átlagos olvasó számára azonban a könyvet nem ajánlanám kézikönyvként, illetve forrásmunkaként, csakis gondolatébresztő – és további kutakodásra serkentő – alapanyagként. A könyv legkidolgozottabb részei az Afganisztán etnikai összetételére, illetve a mezőgazdasági tulajdonformákra vonatkozó fejezetek voltak, e kérdésekben azonban nem vagyok szakértő. Az afgán korai, illetve legújabb kori történelemre vonatkozó fejezetek hiányosságai és problematikus volta miatt azonban kénytelen vagyok némi elővigyázatosságot tanúsítani a könyv etnikai és mezőgazdasági fejezeteivel kapcsolatban is. Mindettől függetlenül hiánypótló könyvről van szó (legalábbis magyar nyelven), ám ez a kötet sokkalta izgalmasabb és hitelesebb is lehetett volna, ha még egy kicsivel több energiát szentel neki a szerző és a kiadó.